

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗООФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

SEMANTIC-PRAGMATIC PECULIARITIES OF ZOO-PHRASEOLOGISMS

Семенова О.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри французької та іспанської мов
Горлівського інституту іноземних мов
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»*

У статті на матеріалі французької мови проаналізовано морально-інтелектуальні якості людини з використанням фразеологізмів з анімалістичним компонентом, які відображають одну з романських мовних картин світу. Здійснено спробу порівняти поведінку тварин і птахів із характером та манерами людини.

Ключові слова: зоофразеологізм, зоонім, метафоричне вживання, антропоцентричність, фразеологічна одиниця.

В статье на материале французского языка проанализированы морально-интеллектуальные качества людей с использованием фразеологизмов с анималистическим компонентом, которые отражают одну из романских языковых картин мира. Предпринята попытка сравнить поведение животных и птиц с характером и манерами человека.

Ключевые слова: зоофразеологизм, зооним, метафорическое употребление, антропоцентризм, фразеологическая единица.

The article analyzes moral-intellectual qualities of a person used in French animalistic phraseologisms which reflect one of the Romanic linguistic world views. An attempt has been made to compare the behavior of animals and birds with a disposition and manners of a person.

Key words: zoo-phraseologism, zoonym, metaphorical use, anthropocentricity, phraseological unit.

Постановка проблеми. Вивчення фразеологічної семантики – одне з найактуальніших завдань сучасної лінгвістики. На даному етапі розвитку філології вчені проявляють активний інтерес до визначення внутрішньої організації фразеологічних одиниць. У полі зору лінгвістів знаходиться не формальна, а глибинна (семантична) структура фразеологізмів.

Вивчення проблеми фразеологічного корпусу мови має давні традиції. Вже майже протягом століття фразеологія дає якісний матеріал для досліджень, про що свідчить значна кількість лінгвістичних розвідок із цього питання у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві.

Для того щоб образно дати характеристику будь-якій людині, в більшості країн світу використовують її порівняння з тваринним світом. Зооморфізми допомагають описати різноманітні інтелектуальні та моральні якості людини. В основному образи тварин використовуються з негативною експресією, позитивні характеристики зустрічаються значно рідше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження стали праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених-лінгвістів і теоретиків дискурсу, як: Е. Бенвеніст, Т.А. Ван Дейк, І.Б. Штерн, О.О. Балабан, С.В. Єлісеєва,

О.О. Селіванова, Н.В. Шерстюк, О.М. Бабкін, М.М. Шанський, В.П. Жуков та ін.

Фразеологізми відіграють важливу роль у кожній мові. На їхню структуру звертає увагу багато сучасних лінгвістів. Фіксовані фрази – частина культури, і ми повинні знати їхню структуру і семантику, тому що без цього знання дуже важко зрозуміти менталітет носіїв тієї чи іншої мови.

Постановка завдання. Мета статті – на матеріалі французької мови проаналізувати морально-інтелектуальні якості людини з використанням фразеологізмів з анімалістичним компонентом.

Виклад основного матеріалу. Основою для такого лінгвістичного явища, як мова, є слово. Це невичерпне джерело інформації про світ, людину та її місце у цьому світі. Люди використовують слова для найменування об'єктів, явищ, дій, якостей, характеристик та інших людей. Це постійний і природний процес. Опис людей за допомогою фразеологізмів із зоокомпонентом – невід'ємна частина цього процесу. Тому зооніми являють собою не випадкове й абсолютно визначене лінгвістичне явище, яке вимагає, як і кожен мовний процес, ретельного дослідження. Крім того, групи слів, сполучені з елементами з тваринним компонентом, – важлива частина словника сучасної французької мови, вони характеризуються

частотою використання і належать до активного лексичного запасу, що визначає їх безумовне наукове і практичне значення.

Інтерес до дослідження таких фразеологізмів пояснюється тим, що в образах, створених за допомогою зоонімів, розкриваються риси тварин, які людина переймає на себе. Для характеристики своєї поведінки, зовнішності або способу життя людина обирає тих тварин, звички і спосіб життя яких їй добре знайомі. Таким чином, інтерпретація зооморфного образу й аналіз фразеологізмів з анімалістичним компонентом дозволяють виявити особливості уявлення людини про саму себе і про світ, що її оточує.

Кожен учений по-своєму інтерпретує термін «фразеологічна одиниця», через це існує величезна кількість визначень. На нашу думку, одне з найбільш чітких і вдалих визначень, в якому об'єднуються основні ознаки фразеологізму, дав О.В. Кунін. Він трактував фразеологізми як «лексично цілісні мовні одиниці, які мають стійкий характер» [2, с. 153].

Поняття фразеологічної одиниці досить багатогранне. Насамперед варто розглядати особливості її функціонування в тому чи іншому суспільстві, а не лише її структурну сторону. Серед французьких фразеологічних одиниць (далі – ФО) виділяють функціональні, структурні та семантичні.

Соціально-культурний контекст вважається частиною картини світу народу-носія мови. Дослідження ФО в контексті культури дозволяє виявити національну специфіку в значенні ФО, ставлення народу до явищ навколишньої дійсності.

Коли ФО включається в контекст, має місце заміна віртуального (парадигматичного, системно-мовного) значення актуальним (синтагматичним) [1, с. 74]. При цьому парадигматичне і синтагматичне значення можуть збігатися, тобто ФО виступає в узуальному значенні. Під впливом контексту нерідко спостерігається зміна структури значення ФО, яка зазвичай призводить до розбіжності між парадигматичними та синтагматичними значеннями. Таким чином, контекстне оточення зачіпає конотативно-прагматичні ознаки ФО. Це призводить до втрати ФО ознаки ситуативної оцінки (в контексті у ФО знімається ситуативність оцінки, і ФО набуває позитивну або негативну оцінку).

У лексиці будь-якої мови світу зооніми являють собою досить специфічний пласт. Саме зоонім відображає відмінності в національних культурних уявленнях, психологічних, ментальних і соціальних особливостях і різноманітних звичаях, властивих певному мовному співтовариству і культурі загалом.

Зооніми представляють собою досить складні мовні одиниці, які володіють значним інформаційним потенціалом. Зооніми виконують різні функції в мові. Багаторічний накопичений досвід спілкування людства з домашніми і дикими тваринами є засобом освоєння та оцінки навколишнього світу. Образи, пов'язані з тваринами, присутні у всіх мовних пластах. Спілкування з живою природою призвело до того, що людина ставить себе на найвищий щабель розвитку тваринного світу та порівнює різноманітні власні негативні якості з поведінкою тварин.

Національна специфіка фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом проявляється в різних видах людської діяльності, рисах характеру, позитивних або негативних особистісних якостях людей. Джерелами національно-специфічних особливостей фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом слугують відмінності тваринного світу, особливості життя, характер трудової діяльності, цінності, історичні умови формування мови і багато інших чинників.

Образ-символ тварини сформувався під впливом різних повір'їв і забобонів. Тому могло існувати декілька думок щодо певних тварин. На наш погляд, фразеологічні компоненти-назви тварин, які мають подвійну природу, тобто характеризують людину як позитивно, так і негативно, викликають особливий інтерес.

Таким чином, ми вважаємо, що висока активність анімалістичної лексики у формуванні фразеологічних одиниць знаходить своє пояснення поза сферою мови, в особливих відносинах «людина-фауна».

Здійснивши аналіз метафоричних вживань зоонімів у французькій мові на матеріалі фразеологічного словника [3], ми виявили три основні групи назв французьких тварин.

Перша, досить велика група включає зооніми, що мають однакові метафоричні вживання в багатьох мовах, наприклад:

лисиця, renard (m) – хитра людина;
вовк, loup (m) – жадібна людина;
лебідь, cygne (m) – сумна людина;
риба, poisson (m) – моторна людина;
жираф, girafe (f) – даремна людина;
свиня, cochon (m) – неохайна людина;
кролик, lapin (m) – боягузлива людина;
равлик, escargot (m) – повільна людина;
півень, coq (m) – зарозуміла людина;
ягничка, mouton (m) – бідна людина;
бабак, marmotte (f) – втомлена людина;
собака, chien (m) – віддана людина;
жаба, crapaud (m) – потворна людина [7].

До другої групи належать ті назви тварин, які розрізняються деякими метафоричними сенсами в мовах, наприклад:

курка, poule (m) – удаваний і симулянт;
орел, aigle (m) – сильна людина;
ворона, corbeau (m) – песиміст;
верблюд, chameau (m) – зла людина [6; 7].

Третю групу становлять зооніми, іншомовні аналоги яких не було метафоризовано, наприклад:

chateau (m) – твереза людина;
dindon (m) – дурна людина;
cigogne (m) – турботлива мати;
rat (m) – начитана людина;
oie (m) – ошуканець;
colombe (m) – м'яка людина;
baleine (m) – працююча людина;
canard (m) – змерзла людина [6; 7].

У французькій мові розроблено цілу систему метафоричних значень назв тварин, наприклад:

abeille (f) – працююча людина;
crocodile (m) – лицемірна людина;
herisson (m) – людина з важким характером;
cheval (m) – працююча людина;
renard (m) – хитра людина;
staraud (m) – страшна людина;
coq (m) – зарозуміла людина;
lion (m) – сміливець;
touton (m) – бідна людина;
vache (f) – дурна, нерозумна людина;
poisson (f) – спритна людина [6; 7].

Перераховані вище показники використовуються як загальні для чоловіків і жінок. Але за деякими зоонімами закріплюються значення, диференційовані за статеву ознакою:

bois (m) – неприємний чоловік;
cochon (m) – неохайний чоловік;
dindon (m) – дурний чоловік;
poule (f) – дурна жінка;
coq (m) – самозакоханий чоловік;
escargot (m) – повільна людина;
chat (m) – хитрун;
lion (m) – хоробрий чоловік;
touché (m) – образлива жінка [6; 7].

Окрім конкретних видів тварин, у французькій мові можна виокремити родові метафоричні значення. Так, птахи символізують:

– дурість і легковажність:
linotte (f) – безглузда людина;
poule (f) – дурна жінка;
 – простодушність і наївність:
pigeon (m) – простодушна людина;
touton (m) – наївна людина;
lapin (m) – наївна, боягузлива людина [6].

Найменування членистоногих здебільшого асоціюються зі шкодою, брудом, небезпекою для здоров'я. Наприклад:

rise (m) – брудна, бридка людина, з якою не можна мати справу, або брудне, неприбране приміщення;
touché (f) – хитра людина;
arraigne (f) – божевільна людина;
guêpe (f) – пліткар;
ver (m) – дуже бідна людина, що має матеріальні проблеми [7].

Плазуни, наприклад, представляють для людини велику небезпеку, вони злі й невловимі. Наприклад:

vipère (m) – бридка, гнила в душі людина;
lézard (m) – лінива, неповоротка людина;
grenouille (f) – людина, яка розтрачує чужі гроші;
couleuvre (m) – ненадійна людина [7].

У французькій мові зооніми є найважливішою частиною номінативної лексики та джерелом створення метафор. Метафори зумовлюються загальнолюдськими психічними закономірностями. Але кожен народ відмічає з безлічі ознак об'єктів ті, які відповідають його характеру, способу життя, свідомості.

Вивчення фразеології як засобу відображення менталітету певного етносу має величезне значення сьогодні, оскільки фразеологізм, будучи надбанням народної національної мовної свідомості, стає найважливішим засобом концептуального членування та освоєння світу. Фразеологічні одиниці найбільш яскраво передають багатий досвід народу, його побут, у них проявляється вся унікальна специфіка культури. Вивчення фразеологічного фонду мови сприяє вивченню традицій, світогляду конкретного мовного колективу, виявленню національних рис характеру, а також особливостей менталітету. Зооніми, що виступають у ролі компонентів фразеологізмів французької мови, є позначеннями представників різних видів тварин: ссавців, плазунів, земноводних, риб, членистоногих.

Висновки. У результаті аналізу метафоричних вживань зоонімів у французькій мові нами були виявлені три основні групи назв французьких тварин. Перша група включає зооніми, що мають однакові метафоричні вживання в декількох мовах (36%). До другої групи відносяться ті назви тварин, які відрізняються деякими метафоричними сенсами в мовах (44%). Третю групу становлять зооніми, іншомовні аналоги яких не піддаються метафоризації (20%). Сприйняття фразеологізмів з анімалістичним компонентом у французькій мові сильно відрізняється.

Основним засобом утворення фразеологічних одиниць є метафоризація, тобто приховане порівняння одного класу об'єктів з іншим. За метафоризації властивості або дії, характерні для одного об'єкта, зіставляються з властивостями або діями, які характерні для іншого об'єкта або ж відносяться до іншого аспекту цього класу. Одним із параметрів метафоризації є антропоцентричність, що не дивно: культура нерозривно пов'язана з людиною, вона є продуктом людської діяльності і знаходить своє відображення в мові. Таким чином, коли ми говоримо про антропоцентричні фразеологічні одиниці, ми маємо на увазі фразеологізми, в яких людина описується за допомогою об'єктів, що її оточують.

Більшість фразеологізмів із компонентом-зоонімом еквівалентні. Цей факт пояснюється тим,

що у представників різних культур збігається уявне відображення дійсності. Однак мовна картина світу у представників різних народів усе ж відрізняється, тому багато фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом мають безеквівалентні значення, які є зрозумілими тільки для носіїв певної культури.

Зоофразеологізми сьогодні все більше привертають до себе увагу вчених-лінгвістів, філологів-любителів та інших дослідників, які шукають у мові відображення соціальних процесів, вираження оцінки подій та витоків різних мовних явищ. Дослідження фразеологізмів та паремій французької мови з компонентом-зоонімом знаходиться ще на початковій стадії, тому ця наукова нива є перспективною і має цілий ряд аспектів, які чекають своїх дослідників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бизюков Н.В. Семантико-прагматический потенциал фразеологических единиц сферы человеческих отношений современного французского языка: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2008. 178 с.
2. Кунин В.В. Фразеология французского языка. Москва: Высшая школа, 1997. 519 с.
3. Новый большой французско-русский фразеологический словарь: более 50000 выражений / под ред. В.Г. Гака. Москва: Медиа, 2005. 520 с.
4. Удилова Т.Н. Характеристика порівняльних фразеологізмів з компонентом-зоонімом у французькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. № 55. С. 262–264.
5. Юзьвяк О.О. Національно-культурна специфіка зоонімів на прикладах фразеологічних одиниць української, англійської та французької мов. *Філологічні науки. «Молодий вчений»*. 2015. № 6 (21). С. 105–108.
6. Cabard P., Chauvet B. L'étymologie des noms d'oiseaux. Paris: Belin, 2003. 594 p.
7. Rat M. Dictionnaire des expressions et locutions traditionnelles. Paris: Larousse, 2014. 464 p.